

Autentični prevodilac Fabijanićevih „Firmani inediti ...“

Primljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga od 16. junija 1920.

Dr. fra Julijan Jelenić.

Kada je god. 1878. austro-ugarska monarhija zaposjela Bosnu i Hercegovinu, ove dvije pokrajine odmah postanu predmetom učenačkoga proučavanja. Batinić svojim „Djelovanje Franjevac“ (Zagreb, I. sv. 1881., II. sv. 1883., III. sv. 1887.) prikaza mukotrpan rad svoje braće: prof. Vjekoslav Klaić u „Poviesti Bosne“ (Zagreb, 1882.) ocrta dobu bosanske samostalnosti: Napotnik braći Slovencima pruži „Kratek pregled bosanskega slovstva“ (Maribor, 1884.); a fra Donat Fabijanić, član redodržave sv. Jeronima u Dalmaciji, objelodani u Firenci u Italiji 1884. 53 sultanska fermana i 4 bujuruldije bosanskih vezira, što bijahu tamo od god. 1463.—1845. izdane u prilog bosanskih i hercegovačkih Frañevaca i njihovoj duhovnoj upravi povjerenih katolika: Firmani inediti dei sultani di Constantinopoli ai conventi francescani e alle autorità civili di Bosnia e di Erzegovina¹⁾ Izdavalac je djelo posvetio „al reverendissimo padre Bernardino di Portogruara ministro generale di tutto l'ordine di san Francesco d' Assisi“. Sve je isprave objelodanio u latinskome jeziku, te ih osvijetlio sada dužim, a sada opet kraćim uvodima, što su kao i dugi „Proemio“ talijanski pisani.

Kako je fra Donat došao do ovih fermana i bujuruldija, pripovijeda nam sam u svojoj posveti preč. ocu Bernardinu di Portogruara: dao mu ih na raspolaganje biskup fra Anđeo Kralević, kada se ono, putujući zadnji put u Rim, „ad limina apostolorum“, bijaše svratio u Zadar. „Questo egregio Prelato Francescano — veli Fabijanić — nell' ultimo viaggio che fece ad limina Apostolorum, toccando Zara, città a lui prediletta per le onoranze ricevute nella consecrazione episcopale, mi consegnò un suo autografo

¹⁾ U 8-i. 156 strana.

contenente quaranta sette Firmani scritti di suo pugno et altri sette copiati di altra mano, soggiungendo: Ho pensato di depositare nelle sue mani questa mia traduzione: ne faccia quel conto che le parrà più convenevole.¹⁾ U istoj posveti otac Fabijanić ustvrdi, kako je biskup Kralević sve ove fermane i bujuruldije s ne malim naporom po različnim arhivima frañevačkih samostana i odličnijih obitelji sabrao, te ih s tursko-arapskoga jezika na latinski preveo: „Questi cinquantatre Firmani imperiali e quattro Bujuruldi dei Vezir di Bosnia e di Erzegovina, che sono un' attestazione storica della grande virtù dei nostri Missionari Francescani colà dimoranti, furono recati dal turco-arabo in lingua del Lazio da quel chiaro lume della cultura slava, che fu il padre Angelo Kraljevich, vescovo Metellopolitano e amministratore dell' Erzegovina, da poco mancato ai vivi, a cui l' asiatico idioma per assidua applicazione era divenuto famigliarissimo, e di cui soventi volte fu interprete fedele e sicuro al turco paesano che l' ignorava. Monsignor Kraljevich, che con effetto paterno scrisse di argomenti sacri per il suo popolo e di cose scolastiche pei candidati nazionali del suo Ordine, non ricusò, chiesto dal proprio Prelato, di darsi alla ricerca di detta pergamena, impresa che sino dal cominciamento del secolo nostro fu tentata invano da parecchi storici della nascente letteratura slava. L' umile Francese obbedì; e frugando da per tutto con pazienza e con amore ne trasse documenti preziosissimi di ogni età della turca dominazione, cavandogli parte dagli archivi di que' Conventi, parte dagli stipi di famiglie maomettane, le quali non ne comprendevano il valore ed a lui, per molti titoli benemerito, dettero accesso ne' loro penetrati. Sono memorie di alta importanza per gli Annali Francescani, senza le quali rimane vaga agli stranieri l' idea della condizione di qu' strenui difensori della fede, vuota l' epoca più segnalata per sfrenate prepotenze contro i pacifici adoratori della Croce, ed imperfetta la storia domestica di quattro interi secoli.²⁾

Nije mi namjera, da ovim recima osporavam zasluge N. Pre-svijetlosti blagopokojnoga biskupa Kralevića — dapače, priznajem, da je blagopokojni biskup uistinu puno uradio za svoj narod i

1) Fabianich, Firmani inediti, str. 4.

2) Fabianich, Firmani inediti, str. III.—IV.

negovo prosvjetleće.¹⁾ S velikim se pijetetom sjećam i negova književnoga rada, kamo mu spadaju: „Schematismus neoerectae custodiae provincialis in Hercegovina“ (Ragusii, 1853.), „Grammatica latino-illyrica“ (Romae, 1863.), „Razgovori Duhovni“ (Rim, 1860.) i t. d. Usto mu se mora priznati, da je poznavao i turski, jer je ovaj jezik, kao i Nedić, učio od čuvenoga orijentaliste fra Marijana Šunića. Ali, da se nemu imaju pripisati i prijevodi ovih fermana i bujuruldija, što ih je Fabijanić u Firenci 1884. objavio, to se mora ispraviti. Navedene fermene i bujuruldijske nije preveo biskup Kralević, nego dr. Demetar Atanacković. Ova moja tvrdnja počiva na slijedećoj činjenici:

Ja sam još 1914. otkrio u arhivu frañevačkoga samostana u Tolisi jednu rukopisnu zbirku prevedenih fermena i bujuruldija s ovim natpisom: *Fermani seu Diversa Diplomata, ac Mandata Imperatorum Turcicorum, suis temporibus data, in quibus Privilegia, ac Immunitates R.R. P.P. Franciscanorum Missionis Bosnensis continentur Ex Turcico idiomate in Latinum versa per D. Demetrium Athanackovich A.A. L.L. et Phiae Doctorem Locumtenentem in Caesareo-Regio servitio, ac Adiuvantem Consulatus Austriaci in Bosnia Travnikii residente anno Dni 1818. Cura vero potissimum Admodum R. P. Dominici Franich à Varesch Lect. Jubilati, Ex Ministri provilis, et Vicarii Generalis Epplis in toto Vicariatu Apostolico Bosnensi, ad Archivium V. Coñtus Suttiscensis posita, Commodo posterorum inservitura 1819.*“ Ovaj je dugi natpis već po sebi dosta jasan: on nas upućuje, kako se u toj zbirci nahode različite povlastice, što su ih tijekom vremena Turci dali bosanskim frañevcima i što ih je dr. Atanacković 1818. preveo na latinski jezik, a Franić ih prepisao i u arhiv frañevačkoga samostana u Kr. Sutjesci 1819. pohranio. Za starinu prepisa vojuje i pravopis, jer se upotrebljava: „ch“ mj. „ć“, „sh“ mj. „š“ i „cz“ mj. „c“. A kako je rukopis došao u arhiv frañevačkoga samostana u Tolisi, koji je

¹⁾ Kralević se rodio u Hercegovini u Čerigaju 28. prosinca 1807. U frañevački red stupi u Kreševu 9. ožujka 1823.; filozofiju s humaniornim naukama svrši u Baji, a bogosloviju u Subotiću. Povrativši se kući, u domovini se istače u različnim službama. Negovo se nastojanje, da se Hercegovina od bosanske redodržave odcijepi, ostvari tek 1845. U novoj kustodiji obnaša različne časti te dvaput bijaše i kustodom. God. 1864. bude imenovan metropoljskim biskupom apostolskim namjesnikom u Hercegovini. Umro je 27. srpnja 1879. Negov život rad opširnije prikaza o. Radoslav Glavaš u „Spomenici hercegovačke redodržave“ (Mostar, 1897.), str. 131.—137.

tek 11. siječnja 1877. dobio samostanska prava, donekle nam svjedoči jedna bilješka, što se nalazi na prednatpisnoj strani i što ju je, sudeći po karakteristikama slovâ, napisao fra Martin Nedić. Ova bilješka doslovno ovako glasi: „Posli smrti Fr. Joze Divkovića ova knjiga našasta je među njegovim stvarim. Ima se odsad bolje čuvat, i ne nosat po župama, nego neka stoji u samostanu toliškom“. Usljed promjene osoblja mnoge su dakle stvari staro svoje sahranište zamijenile novim, pa i ova zbirka.

U zbirci se nahodi 47¹⁾ na latinski jezik prevedenih fermana, što potječu iz arhiva frañevačkoga samostana u Fojnici: „Qui omnes in Chartophilaceo V. Coñtus Fojnicensis asservantur, id est horum originalia.“ Iza nekoliko praznih strana nalaze se također na latinski jezik prevedene četiri bujuruldije: „Interpretatio aliquot Burjuldium“, što su uzete također iz frañevačkoga arhiva u Fojnici: „Harum etiam Burjuldium Originalia conservantur Fojnicæ.“ Onda slijedi osam fermana, što su uzeti iz frañevačkoga arhiva u Kr. Sutjesci i prevedeni na latinski jezik: „Fermani in Coñtu Suttiscensi existentes.“

Na koncu se nalazi i stvarno „Ukazalo“, koje baca puno svijetla i u samu zbirku, a glasi: „1. Prostost od Progona: da fratri slobodno u czarevoi zemgli stoje i da se ne progone. U knjizi muhamedovoi pod slovom A. u Fermanu pod nrom I. XXX. XL. i u ostalim aman Svima XXXVIII. 2. Missa i pripovijdanje: Da nije zabrane Raij missu govorit i pripovijdat u Fermanim I. XI. XXIV. XXXIII. XXXVII. XLV. 3. Putovagne: Da nam prosto svuda iehi u Fermanim I. XI. XV. XXIV. XXVIII. XXXIII. U Suttiskom pod nro III. 4. Agline i Jarak: Dopusehaju nam se nosit u Ferm.: XV. XVIII. XLII. 5. Lemozina: Da nam je prosto Lemozinu prosit nro XII. u Suttiskomu IX. 6. Czarkve i Manastiri: Da se od Turaka ne razvaljuju, spočetka pod slovom A. Da se Turezi a nashe czarkve, Manastire ne stavljaju Ferm. I. VIII. 7. Gragia: Dopuseha se u Manastiru i okolo njega XXXV. XXXIX. XXXVII. Da se poradi grage ne globimo VIII. XXIV. XXXIII. Kapelle gradit XXXVII. XLV. Za Kapelle naibolji u Suttinskoi Ferm.: nro III. 8. Imanstvo: Da sse nitko u nasha dobra ne stavlja nro XL. 9. Haracs: Da smo od njega prosti nro II. V. VII. VIII. IX. X. naibolji XXXVII. 10. Gium-

¹⁾ U izvorniku se veli 48. ali 44. se samo spominje, te se istovjetuje s 8., što je uzet iz arhiva frañev. samostana u Kr. Sutjesci.

ruk: Da ga ne dajemo II. IV. V. VII. IX. X. XI. XXXIII. XXXIV. XXXVII. 11. Pripis: Da smo od njega prosti XXV. XXXIII. XXXVII. 12. Skella: Da se na skeli ne globimo Ferm.: XV. 13. Chieshi: Da se ne čini XXXVII. XLIV. 14. Karvarina: Da ju ne plachamo XI. XXXIII. XXXVII. 15. Hijlo, pitje, globe: Da se od nas ne izgone XIX. XXXVI. Suttiski II. 16. Konji: se: Da nam se ne otimaju VIII. XVII. 17. Konakexije: Da ji nismo duxni primat XXIII. XXXVII. 18. Protiva Patiaram i Vladikam: Pod Brojem III. VI. X. XII. XVI. XX. XXXVII. XLI. i drugih. N. B. Aman od sviju Fermana najbolji jest za sve potrebe Ferman nro XXXVII. 19. Da nam se ne stavljaju u vinčanje Fojn. XLV. 20. Da se na nas porezi ne mechu XXXIV.“

Svi fermani na početku imaju mjesto naslova kratki sadržaj, a pred prvim se nahodi ugovor, što ga je Porta učinila s monasima brda Siona i što je protegnut na sve ostale monahe, te kojim se prijeći od kršćanskih monaha iziskivati arače i druge danke i t. d. Prevodilac odmah iza naslova djela svjedoči, kako je prijevod učinjen doslovno i prema duhu turskoga jezika: „Interpretatio — veli — facta fuit ad litteram. et feci Secundum Syntaxim turcicam.“ U koliko će ova tvrdnja odgovarati istini, to će moći tek onaj znati, tko ove prijevode bude sravnio s izvornicima. A ja sam samo ovaj rukopis sravnio sa zbirkom oca Fabijanića i uočio, da su oba prijevoda jedne te iste ruke. Razlika je samo ta, što se u Fabijanića ne nahodi sultanov ugovor sa sionskim monasima, te još tri fermana, što u rukopisu dolaze pod brojevima XI., XVII. i XL. i čiji se sadržaj može saznati iz već navedenoga „Ukazala“.

Nu u Fabijanića ima i jedan sasvim novi ferman, što ga je 1845. izdao, ne Selim III., kao što to Fabijanić piše, nego sultan Abdul-Megid. U ovome se hercegovačkim Franjevcima daje dozvola, da mogu na Širokome Brijegu podići samostan i crkvu. Moguće je, da je biskup Kralević ovaj preveo, a da je ostale prevela osoba, koja je pripadala srpsko-pravoslavnoj crkvi, vidi se i odatle, što se biskup fra Tomo Ivković u jednome fermanu¹⁾ krivo spominje kao fra Mato Jovanović.

Raspored je fermana drugi u Fabijanića, a drugi je u Atanackovića; nu nijedan ih nije hronološkim redom razredio.

¹⁾ U rukopisu XVI., a u Fabijanića 23.

Vremenom će trebati pobliže proučiti i život dra. Atanackovića, a za sada samo navodim, što o njemu priča Martić: „Što se tiče Atanackovića — veli Martić, — usilovan sam zbiljno i istinito zabilježiti njegovu valjanost, čestitost, kao i veliku i odličnu radinost za austrijske interese. On je bio rođen (neka mu to bude na uspomenu) u Srijemu u Karlovcima. Školovan je u Budimu, a u šesnaestoj godini svoga života položio je mladić na universi peštanskoj doktorat iz filozofije, što u njegovoj diplomi stoji zabilježeno kao *unicus casus* otkako ta universa opstoji. Kasnije ode u orientalnu akademiju učiti jezike, i tu je izučio one, što su konzulima potrebiti, tako da je sve evropske jezike i azijske, perzijski, arapski i turski točno znao. Onda pošalju ga kano svršenoga i školovanoga u Zagreb za dragomana, banu Ignjatu Gyulayju (1806.—1831.). Oko 1830. godine bude poslan kao konzul barun Schimschen u Travnik kod vezira, a s njime Atanacković za dragomana, i tude bude dokle je konzulat eksistirao ujedno sa francuskim konzulom Davidom. Poslije, jerbo su ti konzuli za dolaska Kara-Mahmud paše, budući umirena Bosna, opozvani iz Travnika, bude Atanacković u Granici kod vojništva kroz nekoliko godina auditor. Odanle ga vlada upotrebi za ustanovljenje generalnih konzulata u turskom carstvu i ustanovi ih četiri: u Damasku u Aziji, u Solunu, u Beogradu i u Sarajevu. U Beču nije nikakovih protekcija imao, ali nije ni mario za nje, kao što je u svem bio osebujan čovjek. Razljutio bi se lako i onda ljut kao vrag, odmah gromovito piši na ministarstvo. U svom zvanju bio je takav umnik, da je mogao biti ministar u Beču, ali pošto je bio rogoboran, nijesu mu vazda odobravali. Jedanput mi reče, da će mi čitati što otpisuje u Beč: napisao nekakav Bericht. Evo što piše: da nama u Bosni lasciate ogni speranza bez Graničara i topova. Ali je jadan bio u zdravlju, imao je raka u stomaku i vazda u toj stisci poslovaao. Najtrag ode u Beč; onako slaba zdravlja rastrese se na konju do Broda i dodje u Beč, gdje dobije dekoraciju Franz-Josefskog ordena i donese drugi orden, Leopoldov, veziru Kuršid paši, s kojim se jako dobro i intimno pazio. No ovo umorno putovanje na konju oslabi ga toliko, da je brzo na povratku u Sarajevu umr'o. Kad je već bio pao na smrtnu postelju, ne zove svećenika nikakva. Onda mene nagovori njegova kancelarija i njegov dragoman, kako im je neugodno, ako bi umr'o bez svećenika. Nagovori mene, da ja idem njega savjetovati, da bi on tajni sakramenat primio. Premda je to meni vrlo mrsko bilo, ipak

sam otišao zaradi velike ljubavi, što sam je imao prema njemu. Našao sam ga gdje leži u smrtnoj borbi. Onda ja njemu rekнем: „Gospodine, dopustite mi, da vi uvidite, da ste blizu smrti, pa, nemojte se uvrijediti, ne biste li vi po svom vjerovanju dozvali svećenika, da vas providi što treba po zakonu.“ Onda on meni odgovori, jedva razgovarajući: „A znate li Vi, fra Grgo, da sam ja filozof?“ A ja mu rekнем: „Gospodine, sada te je ostavila filozofija i fizično znanje i tvoja snaga. Molim te da pozovneš svećenika svoje vjere, pa da učiniš tu posljednju dužnost kršćansku.“ A on se okrene prama zidu i meni ruku pruži: „Zbogom fra Grgo.“ I ja misljah: ne će me poslušati. Kad ja otišao od njega, a on pošalje kancelistu, da zovne starca protu Bakovića i da mu rekne, da ponese svete tajne za pričest. Tako dodje proto, pričesti ga i ispovjedi, i spremi za onaj svijet, i umre Atanacković (1855.). Sutradan ukop svečan. Od strane vezirske i vojničke komande naredjen bude jedan bataljun vojnika, da ga prati s kršćanskim narodom do groblja. Kad su pronijeli mimo vojnika njegovo tijelo u grobnicu, onda puste na pozdrav puške, i tako je tu zakopan. Vječnaja pamjat!“¹⁾

¹⁾ Janko Koharić, Fra Grga Martić. Zapamćenja (Zagreb, 1906.), str. 34.—37
Tu se nalaze i razne epizoda iz Atanackovićeve života.